

EDUARDO ANDRÉ KŪRYBOS PAVELDAS VILNIAUS MIESTO PLĖTROS KONTEKSTE

Florence André-Olivier¹, Vaiva Deveikienė², Steponas Deveikis³

¹*Association Edouard André, La Vieillère, F-37150 Croix-en-Touraine, Prancūzija.*

El. paštas florencemarieandre@wanadoo.fr

²*Miestovaizdžio skyrius, Vilniaus miesto savivaldybė, Konstitucijos pr. 3, LT-09601 Vilnius, Lietuva.*

El. paštas vaiva.deveikiene@vilnius.lt

³*Valstybės įmonė Registrų centras, V. Kudirkos g. 18, LT-03105 Vilnius, Lietuva.*

El. paštas stede@registrucentras.lt

Įteikta 2005-12-29

Santrauka. Prie Vilniaus turime tris tarptautinės reikšmės kraštovaizdžio architektūros paveldo, želdynų meno ir botanikos objektus, žymaus prancūzų kraštovaizdžio architekto Eduardo André (1840–1911) su sūnumi Renė André (1867–1942) XIX a. pab. sukurtus parkus grafų Tiškevičių dvaruose – Lentvario, Trakų Vokės ir Užutrakio. Visi jie, nepaisant skirtingo likimo ir skirtingos priežiūros, išsaugojo žymaus parkų kūrėjo dvasią, kompozicijos principus, meninius akcentus ir netgi detales. Tai nuostabus kultūros paveldas ir ekonominis išteklius.

Augdamas Vilnius priartėjo prie šių parkų vėrinio. Trakų Vokės dvaro sodybos ansamblis jau yra Vilniaus miesto savivaldybės teritorijoje (Panerių seniūnija). Sprendžiamas Lentvario įtraukimo į Vilniaus miesto ribas klausimas. Užutrakio dvaro sodybos ansamblis, kaip Trakų istorinio nacionalinio parko dalis, vis dažniau lankomas vilniečių ir Vilniaus svečių.

Visi šie parkai, o tiksliau, trys buvusios Tiškevičių dvarų sodybos su parkais, patenka į Vilniaus miesto išorinės struktūros – žaliojo žiedo zoną. Kaip ir daugelio senųjų parkų, išryškėjo šių parkų švietimo ir mokslo, poilsio ir ekologinės funkcijos. Tačiau ar Vilniaus miestas yra pasirengęs, kad šios funkcijos būtų įgyvendintos? Ar patys parkai yra parengti lankytojų srautui? Kaip jie pritaikomi miesto socialiniams ir kultūriniais poreikiams? Bene 30 metų stebėjimų, parkų inventorizacijų (nuo 1957 m.) medžiaga, E. André kūrybos nagrinėjimas ir parkų meno istorinė retrospektyva, kraštovaizdžio architektūros tyrimo metodai leidžia formuoti kai kurias išvadas ir teikti siūlymus dėl šių parkų naudojimo ir tvarkymo.

Prasminiai žodžiai: E. André, parkai, Lentvaris, Trakų Vokė, Užutrakis, želdynų tvarkymas, parkų kūrybos principai.

1. Įvadas

2005 m. liepos 17 d. sukako 165 metai, kai gimė žymus prancūzų kraštovaizdžio architektas keliautojas ir botanikas Eduardas Fransua André (Edouard François André, 1840–1911). Jo vardas yra glaudžiai susijęs su prancūzų želdynų meno suklestėjimu pasaulyje XIX a. pabaigoje. Išties E. André suformulavo šiuolaikinės želdininkystės principus, nurodydamas kraštovaizdžio architekto darbo gaires. Jo projektai buvo įgyvendinti ne tik įvairiuose Prancūzijos miestuose, bet ir kitose šalyse. Praktinė ir akademinė veikla, tyrėjo ir publicisto talentas, gausi korespondencija – visa tai lėmė, kad E. André tapo savo laikmečio mokslinės minties autoritetu, jis nepavargdamas dalijosi savo žiniomis ir patyrimu su mokiniais, kolegomis, užsakovais [1].

E. André kūrybos ir parkų tyrimo pagrindus Lietuvoje, rengiant Trakų Vokės ir Užutrakio parkų rekonstrukcijos projektus, dar 1970 m. padėjo kraštovaizdžio architektė Elena Brundzaitė [2–4]. Ji parengė šių parkų istorinių tyrimų dalį, ir jos išvados buvo kartojamos daugelio lietuviškai rašančių autorių ir tyrėjų darbuose. Plačiau apie E. André kūrybą Lietuvoje yra rašę D. Juchnevičiūtė, K. Labanauskas, E. Navys, R. Pilkauskas ir kiti kraštovaizdžio architektūros ir parkotyros specialistai [5].

E. André asmenybė ir kūrybos principai atskleidžiami 1998 m. Tours kolokviumo pranešimų pagrindu 2001 m. Prancūzijoje išleistame solidžiam leidinyje „Eduardas André (1840–1911). Kraštovaizdžio architektas ir botanikas pasaulio keliuose“ [6].

Lietuvoje jau kūrė subrendęs ir intelektualus kraštovaizdžio architektas kartu su puikiai jo patirtį perėmusiu sūnumi René André (1867–1942). Lenkų parkotytrininkai G. Ciołekas (Ciołek) ir W. Plapis rašė, kad 1898 m. E. André Tiškevičiams projektavo didelius parkus Vokėje, Lentvaryje, Užutrakyje. Dabar jau tiksliai žinome, kada ir kaip 1898 m. atvyko, kur apsistojo ir dirbo prancūzų kūrėjai. Teisinga ir Trakų Vokės paminklinio akmens nuoroda apie parko kūrimo darbų užbaigimą 1900 m. Iš André šeimos ir giminės išsaugotų nuotraukų ir užrašų, René André rašytų laišku susiklosto kūrybinių maršrutų vaizdas: 1989–1899 m. jie lankėsi Lietuvoje, Lenkijoje, Baltarusijoje, Prūsijoje.

2. Darbo tikslas ir taikytas tyrimo metodas

Straipsnio tikslas – susisteminti turimas žinias apie E. André kūrybos principų taikymą, jų išsaugojimą ir integravimą į šiuolaikinius socialinius ir ekonominius poreikius atitinkantį Vilniaus priemiesčių urbanistinių kontekstą. Meninės raiškos priemonės ir analogai aptariami remiantis naujausiais archyvinės medžiagos ir natūros tyrimais, kartu patikslinant ir akcentuojant kai kuriuos šių trijų parkų kūrimo istorijos faktus.

Nagrinėjami trys prie Vilniaus esantys Tiškevičių dvarų parkai. Ketvirtąjį to paties laikotarpio autoriaus kūrinių – Palangos parką – paminime tik kaip analogą, nagrinėdami parkų pritaikymo šiandienos socialiniams ir kultūriniais poreikiams problemas. Istorine faktologija stengiamasi nepiktnaudžiauti, viliantis, kad skaitytojas pasidomės literatūros sąraše nurodytais šaltiniais.

Pastarojo dešimtmečio publikacijos apie E. André kūrybą ir nuveiktus darbus leidžia analizuoti ir sintetinti esmines nagrinėjamų parkų ilgaamžiškumo ir atkūrimo, integravimo į XXI a. visuomenės gyvenimo kontekstą gaires.

Darbas paremtas išsamia bibliografinių ir biografinių šaltinių, E. André (1840–1911) asociacijos (Prancūzija) ir E. F. André klubo Lietuvoje sukauptos informacijos analize. Nagrinėta Vilniaus miesto ir Trakų rajono savivaldybių teritorijų planavimo ir strateginio planavimo medžiaga. Remiantis tarptautine praktika, siūlomi šių trijų parkų socialinio ir ekonominio vertinimo bei išsaugojimo ir pritaikymo visuomenėms poreikiams principai ir būdai.

3. E. André kūrybos principai ir jų taikymas nagrinėjamuose parkuose

Gausus E. André rašto darbų ir publikacijų kraitis, ypač jo iškilioji monografija „Sodų menas. Traktatas apie parkų ir sodų kūrimą“ (L'art des jardins. Traité général

pour la composition des parcs et jardins, 1879; 1986) leido jo kūrybos tyrėjams plačiau analizuoti kūrybos principus, stilių ir metodus. E. Brundzaitė, M. Masser, S. Deveikis ir kiti autoriai yra aptarę tuos principus [2–8].

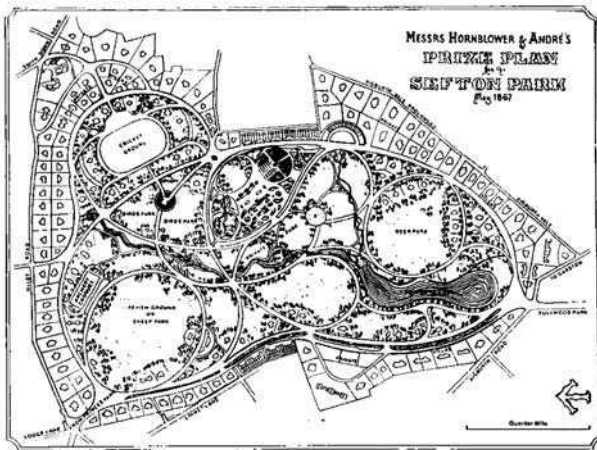
Daugelis E. André kurtų parkų visų pirma žavi aiškiai išreikštu sumanymu ir užmoju. Kūrėjas dėmesį pirmiausia atkreipia į vietos sąlygas, būsimą parko paskirtį, miško medynus ir vietinę augaliją [7].

Parkų mene, kaip ir gamtoje, svarbus principas – suderinti vienovę ir įvairovę. Vienovė turi būti ansamblyje, įvairovė – detalėse. Dažnai paprastas darbus reginys paliks geresnį įspūdį už margaspalvį mišinį. Tačiau įvairovė taip pat reikalinga. Didelę reikšmę E. André teikia tapybiškiems akcentams (*pittoresque*). Jis siūlo derinti naujų sodinių spalvas prie jau esamų pagrindinių peizažo spalvų, naudoti šviesius akcentus aplink vandens baseinus, medynų masyvus.

Be abejonės, augalai sudaro pagrindinę gamtos, o kartu ir parkų kūrybos medžiagą. Medžiai ir jų bendrijos yra vienas pagrindinių peizažo komponentų ir skiriamųjų bruožų. Medžius ir kitą augaliją, pasak E. André, pirmiausia vertiname moksliskai, toliau praktiškai ir pagaliau meno išraiškos požiūriu [7].

Kūrėjo principai, išdėstyti pagrindiniame jo teoriniame veikale, labai aiškiai atsispindėjo ir jo kūryboje Lietuvoje. Pagrindiniai kompozicijų elementai: vanduo, akmuo (uolos), veja, gėlynai, medynai, smulkieji architektūros objektai – nuosaikiai susieti su pagrindiniu objektu – rūmais, pilimi ar vila bei gyvenamuoju namu. Ūkinis sektorius, daržas, šiltnamiai kiek atsiejami nuo parko visumos. Centrinėje dalyje ar prie įvažiavimų – aiškiai išreikšta geometrizuotų formų aplinka (parteris, gėlynai, rabatės, takai). Tolstant nuo centrinės dalies ima vyrauti gamtovaizdiškieji elementai. Daugelis prie rūmų ar pilių projektuotų parkų sudaro išdidintos erdvės ispūdį; bet koks perspektyvos gilumas sustiprinamas, o erdvė plečiama. Parkuose vyrauja pusiau natūralus želdinių išdėstymas, t. y. želdinta derinantis prie vietos sąlygų ir akcentuojant uolas, pavėsinę, medį vienišią. Mėgstami vienišiai – visžaliai spygliuočiai ar kiti išskirtinių lajos formų medžiai. E. André parkuose juntamas ypatingas dėmesys visžaliams kiliminiams augalams.

Daugelyje E. André projektų dendrologinė dalis buvo parengiama ar bent baigiama vietoje, nes archyvuose saugomi generaliniai planai rodo tik sumanymo esmę (1 pav.). Tačiau minėtame veikale pateikiama išsami, faktiškai naudojama iki šiolei, kraštovaizdinė ir ekologinė medžių, medžiakrūmių, krūmų ir krūmokšnių klasifikacija, skirstant juos į pirmojo ir antrojo aukštumo, taip pat į tinkamus papuošti uolas, jūros pakrantes, šlapioms vietoms apšondinti ir kitoms funkcijoms atlikti, leido parkų

1 pav. E. André sukurtas Sefton parko Liverpulėje projektas (1867 m.) [9]
Fig 1. Project of public Sefton Park in Liverpool, UK (arch E. André, 1867)

2 pav. Lentvario dvaro rūmai – ryškus sodybos ir parko akcentas (2002 m. nuotrauka) [9]

Fig 2. Lentvaris manor house – distinct accent of homestead and park (2002)

kūrėjui aiškiai suformuluoti nurodymus sodininkams ir gauti norimą efektą.

Atskirai minėtini tokie mėgstami ir daugelyje parkų kartojami elementai, kaip dirbtinių uolų akcentai, parkų takų pakraščių apdėjimas akmens „pyne“ ir akmens ar velėnų suolų įkomponavimas. *Buttes-Chaumont* ir kitų XIX a. antrosios pusės Paryžiaus viešųjų parkų pavyzdys buvo sėkmingai taikomas ir Lietuvos parkuose. Užtat kokius puikius, gerai suraizgytus takelius matome Lentvario parke. Ir veda jie prie kaskadų, darančių laukinės gamtos išpūdį (*pittoresque*).

Daugelyje E. André parkų rodo jo sugebėjimą kurti erdvėje ir laike – tos vietos, kurios pradžioje buvo sukurtos reikliai ir turtingai privačiai klientūrai, vėliau galėjo būti panaudotos visuomenės reikmėms ir lengvai pritaikomos viešųjų parkų paskirčiai; keturi E. André sukurti Lietuvos parkai tai akivaizdžiai liudija. Šių parkų struktūra ir augalija, pritaikyta atšiauriam klimatui, atlaikė vėjus, šalnas ir šalčius, netgi žmogaus apsileidimą. Buvusios grafių Tiškevičių rezidencijos su parkais sėkmingai gali būti naudojamos kaip viešieji parkai.

4. Istorinė ir meninė parkų charakteristika

Nors minėtieji trys dvarų sodybų ansambliai su parkais dažnai nagrinėjami kaip viena sistema, tačiau parkotyros ir parkotvarkos požiūriu jie yra ištirti ir prižiūrėti gana skirtingai. Daugiausia pastangų įdėta ir geriausių rezultatų pasiekta Užutrakio dvaro sodyboje; neapibrėžčiausia situacija šiuo metu išlieka Lentvario parke (2 pav.).

Daugiausia šalies ir tarptautinių specialistų dėmesio dabar susilaukia Trakų Vokės dvaro parkas. Europos kultūros kelių instituto programa visą savo dėmesį

sutelkė būtent į André projektuotus parkus. Pagal Liuksemburgo Kunigaikštystės ir Lietuvos Respublikos kultūros ministerijų sutartį tarptautinių ekspertų grupė, vadovaujama Michel Thomas Penette, 2004 m. pasirinko Trakų Vokės parką. Jam bus rengiama atkūrimo galimybių studija, teikiama finansinė ir mokslinė parama. Florencijoje mokomi Lietuvos specialistai, kurie dirbs prie šio parko restauravimo projektų.

Trumpai apžvelkime esminius kiekvieno parko bruožus. Atrodo, kad prancūzų kraštovaizdžio architektai E. ir R. André, atvykdami į Tiškevičių dvarus prie Vilniaus, čia rado pakankamai išplėtotas želdynų sistemas ir perplanavo jas remdamiesi savo metodu ir kompozicijos priemonėmis, struktūros elementais, daugiausia dėmesio skirdami parteriams, takų tinklui.

Lentvario dvaro sodybos raidą ir parko kūrimo istorijos bruožus esame apžvelgę mokslo populiarinimo spaudoje [5, 10]. Reikšmingiausias dvaro sodybos elementas – rūmai, XIX a. pastatyti dviem etapais. Pagal architekto Gustavo Šachto projektą XIX a. viduryje pastatytų rūmų vaizdą šiandien tegalime pamatyti N. Ordos 1875–1877 m. piešiniuose arba V. Zamarajevo raižiniuose, paskelbtuose „Klosy“ leidinyje 1887 m. Grafo Vladislavo Tiškevičiaus iniciatyva ir lėšomis 1899 m. rūmai perstatyti pagal belgų architekto Vego (Waegh) projektą. Rekonstrukcijoje dalyvavo architektai T. Rostvorovskis ir L. Markonis. Perstatytų rūmų architektūra tapo dar ryškesnių neogotikinių formų [5, 8].

Lentvario dvaro sodybos ansamblį XIX a. pabaigoje sudarė rūmai, neogotikiniai vartai su sargo nameliu, trys oranžerijos, rūkykla, kalkių krosnis, vynuogynas su mediniu priestatu, valdytojo (ūkvedžio) namas, administracijos namas, dvejos arklidės, akmeniniai ir mediniai tvartai, du mediniai tarnų namai, daržinė,

vandens malūnas. Daugelis šių pastatų išlikę iki mūsų dienų, tik pakeitę paskirtį arba perstatyti.

Lietuvos centriniam valstybiniam istorijos archyve saugomuose 1873 ir 1882 metų planuose matome buvus pakankamai išplėtotą dvaro sodybos ir parko struktūrą; pagrindinius pastatus, vandenų sistemą, takų tinklą. Įdomiausia čia būtent kalno aplinkos spindulinė kompozicija ir vandenų sistema, savo kontūrus išlaikiusi E. ir R. André projekte [5, 8].

Lentvario parke, išsidėsčiusiame nelygaus paviršiaus teritorijoje, yra daugiausia, palyginti su kitais E. André parkais Lietuvoje, „kalnų vaizdų“. Tai dirbtinės grotos, kriokliai, akmenimis įremiti upelių krantai ir takai palei juos ir šlaituose, apžvalgos kalnelis su įvijais laiptais, dirbtinės uolos. Parteris įrengtas delikačia istorizmo dvasia: papuoštas dviem kolonomis, nuo ūkinio kiemo atskirtas mūro tvora. Nuo rūmų į ežero pusę eina baliustrada, daug laiptų [5, 8, 10]. Išlikęs akvarelinis Lentvario parko parterinės dalies planas teikia solidaus sumanymo vaizdą.

Kalbant apie **Trakų Vokės parką** (3 pav.), tenka pabrėžti, kad iki šiol jį profesionaliausiai apibūdino parkotyrininkas K. Labanauskas 1999 m. Europos paveldo dienų leidinyje „Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje“ [11].

Trakų Vokės (Vokės, *Waka*) dvaro sodybos plėtrą pradėjo Ašmenos bajorų vadovo Juozapo Tiškevičiaus (1805–1844) sūnus Jonas Tiškevičius (1831–1892), ėmęs didelių pertvarkymų, apie kuriuos dar 1884 m. rašė „Gazietą Rolniczna“.

1876–1880 m. pagal italų kilmės architekto Leonardo Markonio (Leandro Jan Ludwik Marconi, 1834–1919) projektą buvo pastatyti neoklasicistiniai rūmai, amžininkų teigimu atkartojantys karališkąją Lazienkų rezidenciją. Ankstesni rūmai, pasak amžininkų, buvę barokiniai mūriniai, su smailiu stogu ir mansardomis. E. Chlopickis, kurio kelionės aprašymas buvo išspausdintas „Kłosy“ leidinyje 1887 m., žavisi naujaisiais rūmais ir senuoju parku, kitais dvaro sodybos elementais:

„Apskritai visa dešinioji parko pusė daugiau pajvairinta. Čia, be puikaus grafo gėlių darželio, verti dėmesio du lapuočių medžių tuneliai, koplyčia ir gražūs, purpurinės spalvos su baltais ornamentais gotikiniai varpai. Koplyčia gotikinio stiliaus, su keturiomis skulptūromis ant priekinio frontono, viduje pasižymi ypatingu įvairiaspalvių langų puošnumu, kurių piešiniuose įvairios ištraukos iš Šventojo Rašto, ažuoliniu meistriškai raižytu altoriumi, puikiais kilimais ant grindų“ [9].

Be E. Chlopickio vaizdžiai aprašytos koplyčios, dar reikėtų paminėti du labai originalios architektūros statinius Trakų Vokės dvaro sodyboje. Tai bokštas, meniškai atkartotomis vietos architektūros formomis ir originali neobarokinių formų žirgidedė, kuri dabar

3 pav. Trakų Vokės dvaro sodybos ortofoto planas (1996 m.)
Fig 3. Orthophoto plan of Trakų Vokė manor homestead (1996)

4 pav. Kompozicijos centras Trakų Vokės dvaro parke – neoklasicistiniai rūmai, kuriuose buvo apgyvendinti ir parko kūrėjai [9]
Fig 4. Neoclassical manor house in the centre of composition in Trakų Vokė manor park

rekonstruota į kultūros rūmų sales ir kitos paskirties patalpas.

Iš trijų kelionių į Tiškevičių dvarus 1898–1899 m. šeimos archyvuose saugomi Renė André laišakai žmonai [9]. Iš pirmosios kelionės trečiasis laiškas yra rašytas 1898 m. birželio 21 d. vakare Vokėje ant specialaus lakšto su dvaro rūmų vaizdu ir užrašu „Waka przez Landwarow“ (Vokė prie Lentvario). „Tu suprasi, matydama šio laiško antgalvę, kad mes esame civilizuo tame krašte ir pas žmones, kuriems viskas sekasi. Aš tau rašau pas grafą Joną Tiškevičių, kur aš esu įsikūręs kambaryje, mano pažymėtame mažu kryželiu“.

Parko kūrėjai E. ir R. André, atvykę į Trakų Vokės dvaro sodybą (4 pav.), rado čia išplėtotą parko struktūrą: gėlynus, medžių alėjas, atviras vejas prie rūmų. Didelę istorinę vertę turi keturios André šeimos archyvuose išsaugotos 1898 m. fotonuotraukos iš Trakų Vokės, kurios patvirtina dvaro sodybos puošnumą ir plano elementus [9].

Nėra žinių, kad E. ir R. André kurtas Vokės parko projektas būtų išlikęs. Nežinoma, ar išvis toks projektas buvo; gal buvo vadovaujamas žodinėmis ar laiškuose

pateiktomis nuorodomis. Žinome tik, kad kūrėjai ir užsakovai džiaugėsi dėl vešlių vejų (1899 m. rugsėjo 26 d. laiškas). Parko parterius juosiantis takų tinklas, regyklas į Vokės upės slėnį baliustrada, šaltinio grota-kaskada atitinka esminius E. André deklaruotus ir taikytus parkų meno principus ir elementus.

E. Brundzaitės 1970 m. atlikti ir pateikti parko autorių kūrybos principų tyrimai [2] leido Trakų Vokės parko rekonstrukcijos projekto autoriams Alfonsui ir Rūtai Kiškiamis taikyti išplėstinės restauracijos principus, t. y. atsižvelgti į žinomus analogus ir interpretuoti. Taip partertyje priešais rūmus įrengtas betoninis baseinas, suprojektuotos gėlių rabatės ir kiti elementai, turėję „prigesinti“ ūkinius naujadarus, suderinti naują parko kompoziciją. Ir tai rekonstrukcijos projekto autoriams pavyko. Juolab, kad dvaro rūmų oranžerijos ir terasų kompoziciniai ryšiai buvo išsaugoti ir sustiprinti pačia tinkamiausia E. André kūrybos principų dvasia – išlaikant geometrizuotas parko parterių formas rūmų aplinkoje. Parko dendroflora, kurios pagrindą sudaro vietiniai derlingi ir gerai aeruojamų šlaitų dirvožemių sumedėję augalai, buvo saikingai papildyta svetimžemėmis rūšimis.

Užutrakio dvaro sodyba yra sulaukusi daugiausia tyrimų ir projektų. Juos apibendrinti pabandė E. Brundzaitė-Baltrus [4, 11] ir kiti autoriai. Naujausi tyrimai, atliekami Trakų istorinio nacionalinio parko (Trakų INP) specialistų, atskleidžia vis naujų faktų ir atradimų.

Koks buvo E. André sudarytas planas, kol kas nežinoma. Dvaro sodyba, esanti pusiasalyje tarp Galvės ir Skaisčio ežerų, išraižyta vandens pratakų, turėjo sužavėti E. André. Čia grafas Juozapas Tiškevičius 1896–1899 m. pagal lenkų architekto J. Huso (J. Huss, 1846–1904) projektą pasistatydino dviejų aukštų neoklasicistinius rūmus su terasa ir baliustrada ant staus Galvės ežero kranto.

Užbaigus rūmų statybą, 1899 m. buvo intensyviai statomi plytų ir akmenų mūro ūkiniai pastatai. 1902 m. rūmuose buvo įrengtas elektros apšvietimas.

Užutrakio parke E. André kūrybos braižas labai ryškus ir pakankamai gerai išlikęs iki mūsų dienų. Tai liudija architektės D. Juchnevičiūtės 1975 m. sudarytas atraminis Užutrakio parko planas. Parko stilius – mišrus. Rūmai „įrėminti“ geometriniais stiliais, parko medynai – gamtovaizdiško stiliaus. Takų tinklas gamtovaizdiškoje parko dalyje gana retas, visiškai atitinkantis E. André deklaruotus principus. Centrinis parteris – ovališkas, įrėmintas takais. Jame augo dvi anksčiau karpytų liepų alėjos, kurias po ilgų abejonių Trakų INP administracija pašalino. Jos tikrai buvo sodintos gerokai vėliau, nei čia darbavosi E. André. Dabar šią parko dalį puošia ir akcentuoja atkurtos vazos ir krateriai.

Šoninis rūmų fasadas atgręžtas į aukštutinį parterį – terasą – apžvalgos aikštelę, kuri įrėminama masyvia baliustrada ir betono vazomis. Kompozicijos raiškiai ir gamtovaizdiškajai perspektyvai sustiprinti rūmai turi plačią baliustrada ribojamą terasą apžvalgai į Galvės ežero platybes, salas ir Trakų pilį. Parko tilteliai su baliustradomis leidžia manyti, kad ir baliustrada prie Užutrakio rūmų projektuota E. André. Parke yra įspūdinga dirbtinių uolų kompozicija, keletas mažesnių uolų imitacijų, takų ir laiptelių, aprėminimų akmenimis, imponantiški šoniniai laiptai, einantys ežero pakrantės link [11].

Remiantis 1988 m. dvaro sodybos ir parko inventorizacijos duomenimis, Užutrakio parko plotas – 58,9 ha; iš jų medynai užima 45,2 ha, vandenys (be ežerų) – 3,7 ha, pastatai ir kiemai – 6,0 ha, keliai ir takai – 1,3 ha, žemės ūkio naudmenos – 2,5 ha, pelkės – 0,2 ha. Jame auga apie 70 introdukuotų medžių ir krūmų taksonų. 1988 m. rudenį parke rasta 24 medžių ir 15 krūmų vietinės rūšys ir per 40 introdukuotų medžių ir krūmų taksonų. Parko medynuose vyrauja paprastosios pušys ir paprastieji ažuolai, gausu paprastųjų eglių, auga įvairių rūšių liepų, klevų, uosių. Trakų INP specialistų atlikti parko medynų formavimo (kraštovaizdinių kirtimų) darbai atvėrė parko erdves, įleido šviesos į ūksmingą parką.

5. Parkų būklė, programiniai dokumentai ir raidos tendencijos

Šie trys parkai nėra tinkamai suvokiama ir sutartinai tvarkoma šalies, Vilniaus apskrities, pagaliau Vilniaus miesto mastu. Pateiksime keletą analitinių pastebėjimų ir išvalgų teritorijų planavimo ir kitais požiūriais.

5.1. Teritorijų planavimo požiūris

Kaip jau minėta, Vilniaus miesto bendrojo planavimo dokumentuose visos trys dvarų sodybos patenka į išorės struktūros žiedą. Tačiau priemiesčio urbanistinės sandaros modelis nėra pakankamai detalizuotas, nors esminė ekonominė priemiesčio gyvavimo prielaida yra aiškiai nurodyta. Tai poilsio, turizmo ir priemiestinio žemės ūkio plėtra [12, 13]. Naujai rengiamame Vilniaus miesto bendrajame plane iki 2015 m. būtina aiškiau aptarti ir trijų tarptautinės reikšmės kultūros paveldo objektų naudojimo ir įtraukimo į Vilniaus miesto plėtros kontekstą klausimus.

Šiuo požiūriu reikšmingas dokumentas yra Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2004 m. rugpjūčio 25 d. sprendimu Nr. 1-499 patvirtintas specialiojo planavimo dokumentas „Vilniaus miesto ir priemiesčio gamtinio

ir kultūrinio kraštovaizdžio teritorijų pritaikymo tarptautinio turizmo poreikiams schema“ [13]. Jame aptariami tik Trakų Vokės ir Lentvario (5 pav.) objektai. Užutrakis neminimas. Pavadinimų įvairovė schemos eksplikacijoje rodo, kiek dar reikia gilinti visuomenės ir architektų, urbanistų žinias apie šiuos gamtos ir kultūros paveldo objektus [13].

Trakų rajono turizmo schema šiuos objektus vertina, bet dėl jų raidos programos siūlymų būtų galima diskutuoti. Vilniaus apskrities bendrasis planas turėtų galutinai suderinti sprendimus. Čia planuotojai turi būti labai atidūs ir nuoseklūs.

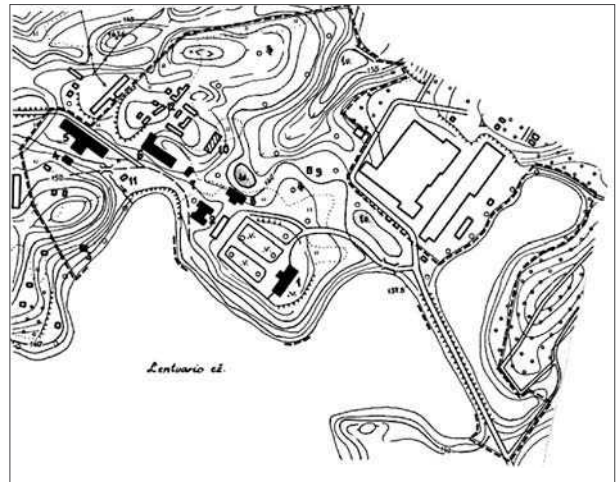
5.2. Istorinių želdynų tvarkymo darbų programos požiūris

Kultūros vertybių apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos direktoriaus 2005-01-10 įsakymu Nr. I-09 patvirtinta ilgalaikė dvarų paveldo objektų – istorinių želdynų (parkų) tvarkymo darbų programa. Kaip rašoma dokumente, „šia programa siekiama išskirti pačius vertingiausias dvarų sodybų istorinius želdynus (parkus) bei pagal galimybes organizuoti jų atgaivinimą“ [14].

Programoje pateikiama objekto charakteristika, nurodant, kad „senieji parkai buvo ir yra dvarų sodybų siela, esminis jas vienijantis motyvas. Kaip fizine prasme, gaubdami pastatus želdinių jaukumu ir užuovėja, įrėmindami perimetriniais želdiniais bei atausdami alėjų gijomis, vandens telkinių veidrodžiais, smulkiosios architektūros, dekoro ir memorialiniais žymenimis, taip juolab dvasine prasme, įkūnydami mus supančio pasaulio prigimties vienovę ir harmoniją“ [14].

„Glaustai apibūdinus, parkas yra gamtos sklypas, kurio želdiniai architektūros priemonėmis estetiškai suformuoti arba pritaikyti žmonijos kultūros, mokslo, poilsio, sveikatingumo reikmėms. Todėl visavertiškai saugomi, prižiūrimi ir tvarkomi jie gali būti tik atsižvelgus į visus sudėtinius komponentus, kaip to reikalauja tarptautinė istorinio kraštovaizdžio ir želdynų Florencijos chartija“, – rašoma programoje [14].

Pagrindinės programos nuostatos formuojamos remiantis idėjomis ir principais, apibrėžtais tarptautinių chartijų ir konvencijų bei Lietuvos teisės aktų, visų pirma: Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymu (2005), Valstybinės paminklosaugos komisijos sprendimu „Dėl dvarų paveldo išsaugojimo politikos“ ir komisijos patvirtinta Lietuvos Respublikos dvarų paveldo išsaugojimo ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą koncepcija, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. patvirtinta Dvarų paveldo išsaugojimo programa ir tos programos įgyvendinimo priemonių planu.

5 pav. Lentvario dvaro sodybos – kultūros paveldo komplekso inventorizacijos planas (1989 m.) [9]

Fig 5. Inventory plan of Lentvaris manor homestead – complex of cultural heritage (1989)

2002 m. lapkričio 29 d. aplinkos ministro įsakymu Nr. 615 patvirtinta Želdynų apsaugos, tvarkymo ir atkūrimo strategija. Taigi teisės aktų ištis daug. Gerai, kad bent Tvarkymo darbų programoje kalbama apie bendradarbiavimą ir formuluojamos priemonės dvarų paveldo objektų – istorinių želdynų (parkų) išsaugojimui. Jų nurodyta dešimt.

Numatyta valstybės biudžeto lėšomis parengti projektinę dokumentaciją reikšmingiausiems istoriniams sodams ir parkams, teikiant prioritetą Eduardo André sukurtiems parkams, ir Trakų Vokės dvaro pavyzdžiu parengti istorinių parkų restauravimo metodiką [14].

5.3. Socialinės ir ekonominės raidos modelis

Dar 2001 m. Lietuvoje įvairiose konferencijose ir seminaruose buvo pabandyta apžvelgti dvarų sodybų socialinės ir ekonominės vertės rodiklius, aptarti socialinės ir ekonominės raidos veiksnius bei tendencijas. Autoriai gali priminti Lietuvos turto vertintojų asociacijos ir Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos seminaro „Architektūros paveldas turto vertintojo akimis“ pranešimų medžiagą ir idėjas [9].

Vilniaus Gedimino technikos universiteto Statybos ekonomikos ir nekilnojamojo turto vadybos katedroje buvo parengta ir 2002 m. apginta keletas baigiamųjų darbų dvarų sodybų paveldo vertinimo ir vadybos tema. Vienas jų – Ingos Sodaitytės baigiamasis bakalauro darbas [15] – yra tiesiogiai susijęs su mūsų tema.

Apie visus tris nagrinėjamus objektus dera kalbėti kaip apie socialinės-ūkinės-kultūrinės sistemos objektus, kurių raidos programa arba ateities vizija remtųsi penkiais principais, arba kriterijais.

1. Šie objektai yra per daug vertingi ir svarbūs visuomenei, kad juos būtų galima visiškai „sukomercinti“ ar parduoti.
2. Šie objektai yra per daug dideli ir per brangūs, kad juos būtų galima tvarkyti ir prižiūrėti pavertus muziejais ar kad jie būtų finansuojami vien tik iš valstybės ar savivaldybės biudžeto.
3. Šie objektai, kaip ir visos dvarų sodybos, istoriškai turėjo savo išlaikymo šaltinį – ūkininkavimo sistemą.
4. Šie objektai, kaip ir daugelis dvarų sodybų, yra apgaubti kultūrinės auros. Juose sugebėta sujungti praktinius ir kultūrinius pradus.
5. Šiuose objektuose pajamas teikianti veikla – pramogų verslas, komercinis poilsis ir turizmas, švietimo paslaugos – turi išlaikyti ar bent jau padėti finansiškai išlaikyti šias kultūros vertybes.

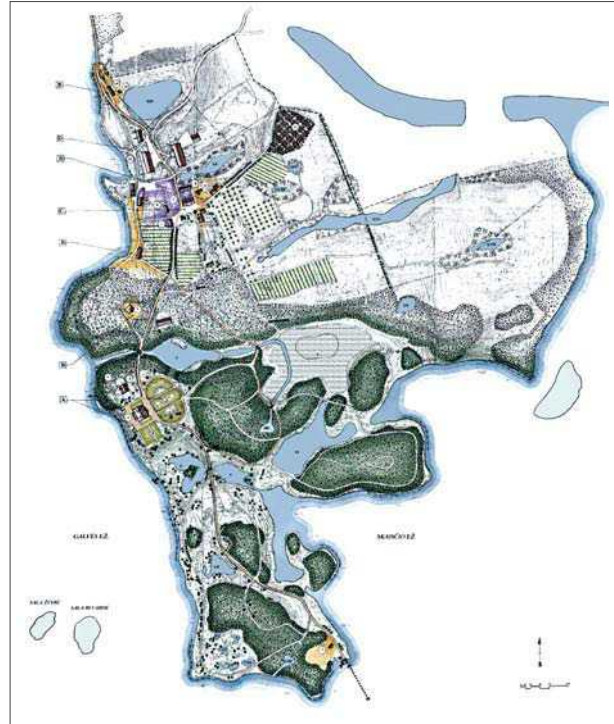
Visų trijų objektų socialinės ir ekonominės raidos programos (modelio) analogu gali būti architekto R. Stulpino vadovaujamos grupės parengta Užutrakio dvaro sodybos perspektyvinio pritaikymo programa (6 pav.) [15]. Tiek Lentvario, tiek Trakų Vokės dvaro sodybose su parkais ekonominis ir socialinis potencialas naudojamas keleto savininkų ar naudotojų. Čia ypač aktualus strateginio planavimo sprendimas. Trakų Vokės dvaro rūmai nuo 2002 m. perduoti Lietuvos karališkajai bajorų sąjungai. Trakų Vokės gyvenvietėje yra aktyvi vietos bendruomenė. Šie faktai teikia gražių vilčių.

6. Išvados ir pasiūlymai

Trys iš keturių didžiųjų prancūzų kraštovaizdžio architektų sukurtų Lietuvoje parkų yra Vilniaus areale, kur šiuo metu vyksta aktyvūs gamtinio ir kultūrinio kraštovaizdžio transformacijos procesai. Urbanizacija, rekreacinių išteklių poreikis, didmiesčio išorinė struktūra suponuoja visų visuomenės sluoksnių ir interesų grupių, valstybės ir savivaldybių (šiuo atveju Vilniaus miesto ir Trakų rajono) lūkesčius bei sprendimų potencialą.

Esminė prielaida išsaugojant nagrinėjamas dvarų sodybas yra jų integracija į šiandienos ekonominę ir socialinę terpę, tiksliau sakant, į Vilniaus miesto ekonominės ir socialinės raidos procesus. Tai įmanoma tik pakeitus dvarų sodybų pirminę paskirtį ir pritaikius jas komercinei paslaugų teikimo veiklai, kuri padėtų joms išsilaikyti, žinoma, nepažeidžiant jų autentiškumo. Galimos alternatyvos: pritaikyti turizmui ir poilsiui arba pritaikyti kultūrinei-intelektinei veiklai, laikantis 5.3 poskyryje nurodytų principų.

Parkas, tiksliau, buvusi dvaro sodyba, yra daugiaplanis kultūros reiškiny, ir jo visaverčiam egzistavimui ir puoselėjimui būtinas visuomeninis

6 pav. Užutrakio ansamblio raiška turi būti išsaugota. Architekto R. Stulpino vadovaujamos grupės specialistų parengta raidos programa ir specialiojo planavimo dokumentas teikia sprendinius Fig 6. Originality of Užutrakis manor homestead must be preserved. Special territory planning by arch R. Stulpinas group

ir privatus interesus. Parkas kartu yra ekonominis išteklius, kurio vertė ir nauda yra aktuali savininkui ir visuomenei. Ekonominė sinergetika čia pasireiškia abipuse nauda verslo ir kultūros požiūriu.

Būtina išsaugoti ir stiprinti visų trijų parkų, ekologines, kultūrinės, edukacines (švietimo) ir rekreacijos funkcijas.

Būtinai žingsniai sutelkiant ekonominį ir socialinį potencialą turėtų būti tokie:

Šių ansamblių detaliųjų ir specialiųjų planų, paminklotvarkos sąlygų parengimas, išsaugant ansamblių vientisumą.

Visų trijų ir kiekvieno atskirai ansamblio naudojimo koncepcijos parengimas kultūrinio palikimo išsaugojimo, atstatymo (atkūrimo) ir vystymo požiūriu.

Dvarų sodybų ansamblių ekonominis vertinimas ir programinių sąlygų (dokumentų) parengimas, numatant patrauklius ekonominius svetus, privataus ir viešojo intereso balansą.

Ne mažiau svarbus parkų ir dvarų sodybų reikšmės sociumui atgaivinimas. Priemonių arsenalas čia įvairus, visų pirma tai:

- parkų vertės aiškinimas ir atskleidimas plačiajai visuomenei;
- kultūrinių ir pramoginių, mokslinių renginių organizavimas Lentvario, Trakų Vokės, Užutrakio dvaro sodybose-parkuose;

- ansamplių atkūrimo ekonominės ir socialinės reikšmės aiškinimas potencialiems investuotojams.

Kultūrinio ir intelektualio potencialo parkų aplinkoje stiprinimas, vietinių verslo ir kultūros visuomenės sluoksnių aktyvinimas ir iniciatyvų palaikymas.

Literatūra

1. André Kaepelin, F. Pranešimas apie Edouarda André / Présentation sur Edouard André. Iš: Lietuvos želdynų ateitis. Acta Academiae Artium Vilnensis. Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 23. Vilnius: VDA leidykla, 2001, p. 44–47.
2. Brundzaitė, E. E. André kūrybos nagrinėjimas. PRPI mašinraštis, 1970; taip pat Žaliojo grožio principai, *Architektas*, 1997, Nr. 2–3, p. 82–85.
3. Brundzaitė, E. Use of E. André's creative principles in Lithuanian parks. In: Paradise on Earth: The gardens of XXI century. 33 rd IFLA World Congress Proceedings. Florence, 12–15 October, 1996, p. 154–158.
4. Brundzaitė-Baltrus, E. Eduardo André parkai Lietuvoje. Užutrakio parkas. *Technikos žodis (JAV)*, Nr. 2, 2000; taip pat *Trakų žemė*, 2004-11-06, Nr. 65 (317).
5. Deveikienė, V.; Deveikis, S. Eduardas André ir Lietuva. *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 11, 1990, p. 27–28 ir Nr. 12, p. 9–11.
6. André, Edouard (1840–1911). Un paysagiste botaniste sur les chemins du monde / sous la direction F. André et S. Courtois. Paris: Editions de l'Imprimeur, 2001. 336 p. ISBN: 2-910735-35-4; ISSN: 1285-347X.
7. Deveikis, S. Edouard'o André architektūrinių sprendimų principai ir dendroflora. In: Dendrologia Lithuaniae, t. 4. Vilnius, 1988, p. 100–104.
8. Deveikis, S. Nekilnojamo kultūros paveldo vertinimo metodikos taikymas (Lentvario dvaro sodybos vertinimo pavyzdžiu). Iš: Efektyvios turto vadybos link. Konferencijos, vykusios 2004 m. spalio 7–8 d. Vilniuje, medžiaga. Vilnius, 2004, p. 71–82.
9. Archives privés de l'Association Edouard André (1840–1911) et des auteurs. 1999–2005.
10. Deveikienė, V.; Deveikis, S. Lentvario dvaro sodyba parkotyros ir parkotvarkos žvilgsniu. *Žemėtvarka ir melioracija*, Nr. 2, 2000, p. 72–77; taip pat *Voruta*, 2001-10-20, Nr. 20 (494), p. 4–5 ir prieiga per internetą: <http://www.is.lt/traku.zeme/rajonas/lentvarioparkas.htm>
11. Istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje. Europos paveldo dienos – 1999 m. rugsėjo 10–19 d. Sudarė E. Kuncevičienė. Vilnius: Kultūros paveldo centras, 1999.
12. Vilniaus miesto bendrasis planas, 1998 – Vilnius: SĮ Vilniaus planas, 1999.
13. Vilniaus miesto planavimo dokumentai. Vilniaus miesto savivaldybės tinklalapyje: <http://www.vilnius.lt> – 2005.
14. Ilgalaikė dvarų paveldo objektų – istorinių želdynų (parkų) tvarkymo programa, patvirtinta KVAD prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos direktoriaus 2005-01-10 įsakymu Nr. Į-09. Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/programos/istoriniai_zeldynai.htm
15. Sodaitytė, I. Dvarų sodybų – kultūros paveldo objektų – Vilniaus – Trakų areale vadybos problemos: VGTU bakauro baigiamasis darbas. Vadovas S. Deveikis. Mašinraštis, 2002. 69 p.

HERITAGE CREATED BY EDOUARD ANDRÉ IN THE CONTEXT OF URBAN DEVELOPMENT OF VILNIUS CITY

F. André-Olivier, V. Deveikienė, S. Deveikis

Abstract. Cultural and natural heritage in the vicinity of Vilnius, 3 parks at Lentvaris, Trakų Vokė and Užutrakis created by French landscape architects Edouard André and René André in 1898–1900 is very important for Vilnius city development.

Keywords: Edouard André, park, Lentvaris, Trakų Vokė, Užutrakis, Lithuania, green area management, creative principles of parks.

LE PATRIMOINE DE LA CRÉATION D'ÉDOUARD ANDRÉ DANS UN CONTEXTE DU DÉVELOPPEMENT DE LA VILLE DE VILNIUS

F. André-Olivier, V. Deveikienė, S. Deveikis

R é s u m é

En Lituanie nous avons quatre parcs, dressés par Edouard André (1840–1911) et son fils René André (1867–1942). Trois parcs de ce patrimoine paysager se trouvent près de Vilnius et créent la couronne verte de la capitale lituanienne ou le triangle d'or des anciens jardins lituaniens. Tous les trois parcs – Lentvaris, Trakų Vokė, Užutrakis, dressés pour la famille noble et riche de Tyszkewicz au tournement de XIX-e et XX-e siècles représentent le patrimoine de l'art des jardins de l'époque au style mixte et sont bien adaptés pour les conditions géographiques, climatiques, orthographiques des lieux.

Le choix des plantes indigènes et apportées est bien conçu et les solutions des architectes paysagiste français de renommé internationale ou mondial sont bien résistées au temps et les conditions pas toujours favorables pour l'architecture et les plantations.

Le développement de la ville de Vilnius impose pour les 3 parcs son habitude, son mouvement des visiteurs. Dans ce bijou des jardins, comme dans tous les anciens parcs et jardins, nous trouverons le patrimoine scientifique, artistique, éducatif ainsi qu'écologique et récréatif.

Est-ce que la ville peut prendre et utiliser cette valeur pour sa vie sociale et économique? Est-ce que la ville, la municipalité peut garder et développer ces valeurs dont la proximité avec la ville forme un atout supplémentaire? Est-ce que les parcs peuvent absorber les fluxes des visiteurs?

En donnant l'analyse de la création d'E. André, de la rétrospective du développement nous présentons la vision ainsi que les solutions / suggestions sur les parcs des anciens domaines à Lentvaris, Trakų Vokė et Užutrakis.

La qualité de la vision de grand professionnel fait que certains lieux destinés au moment de leur création à une clientèle privée, exigeante et fortunée, ont pu être réappropriés depuis lors par le grand public et se sont adaptés à leur nouvelle fonction avec souplesse. Le parc botanique de Palanga en est un vivant témoin en Lituanie. Il faut suivre. La situation naturelle et géographique dans les trois parcs à côté de Vilnius est extrêmement privilégiée et les rend susceptibles de devenir des vecteurs de tourisme de qualité.

FLORENCE ANDRÉ-OLIVER

Association Edouard André, La Vieillère, F-37150 Croix-en-Touraine, France. E-mail: florencemarieandre@wanadoo.fr

Researcher of historic parks, mainly the heritage of a French landscape architect Edouard André (1840–1911). President of Association Edouard André (France), since 1994. Publications: co-author and publisher of *Edouard André (1840–1911). Un paysagiste botaniste sur les chemins du monde* (Editions de l'Imprimeur, 2001).

VAIVA DEVEIKIENĖ

Landscape architect and head of Division of Townscape, Vilnius City Municipality. Konstitucijos pr. 3, LT-09601 Vilnius, Lithuania. E-mail: vaiva.deveikiene@vilnius.lt

Membership: Board member of Lithuanian Association of Landscape Architects (LALA); President of Club of Edouard André in Lithuania. Publications: author of numerous articles on landscape architecture in professional press.

STEPONAS DEVEIKIS

Chief of Division of Market Research and Data Analysis in State Enterprise Centre of Registers. V. Kudirkos a. 18, LT-03105 Vilnius, Lithuania. E-mail: stede@registrucentras.lt

Membership: President of Lithuanian Association of Property Valuers; Board member of Lithuanian Association of Surveyors. Publications: author of numerous reports, presentations and articles on property valuation, territory planning, park inventory and cultural heritage management, presented in many international conferences and conference proceedings.